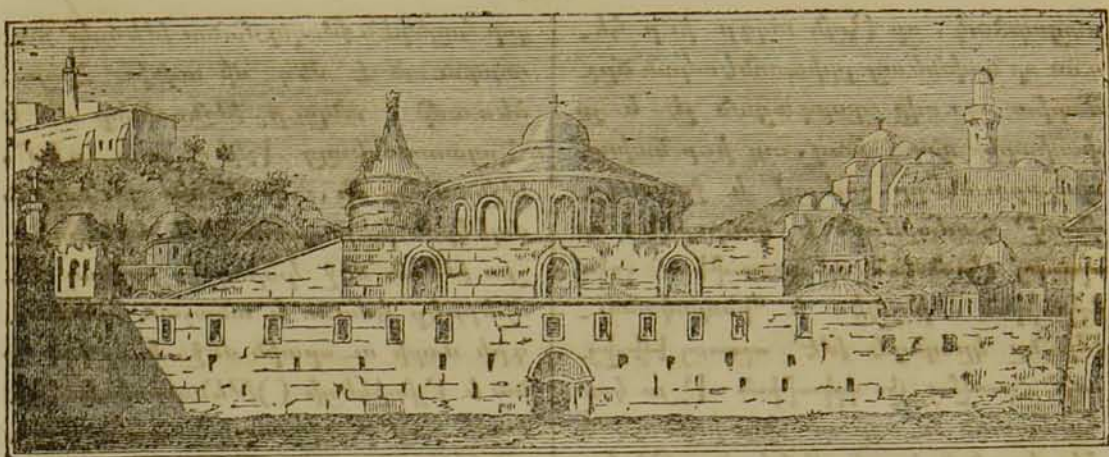

ՎԵՅՆԵՐԱՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 5.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՄԱՅԻՍ 31.
1871.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՄՈՂԵԿՐՈՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԴԵՄ

ԲԱՆԱՍԻՐԱՐԻ Ժողովքն ՚ի վեր, ու
րուն Հայք բարեբաղդաբար չլիամե-
ցան մասնակցիլ, 14 տմբողջ դարեր
անցած են, և սոյն 1,400 ամեայ շրջա-
նին մէջ՝ յունական մոլեկրօնութիւն,
հաղարաւոր պատրուակներով և հա-
ղարաւոր անգամ, յարձակած է Հայ-
աստանեայց Եկեղեցւոյ դէմ և տա-
կաւին կը յարձակի անընդհատ: Այս
արիւնհարբու ատեւութեան եւ մոլի
եռանդեան սոսկալի տեսարանները
գրաւած են յունական և հայկական
պատմագրութեանց էջերը, ուստի և
այժմ վերստին նկարագրելու և սպա-
ցուցանելու հարկ չըկայ:

Ի՞նչ է այս ահռելի ատեւութեան
չարժաւիթը, զոր ոչ դառը կարողին
ջնջել Յոյն ազգի սրտէն, ոչ նոյն ազ-
գի պատմական վեճակի փոփոխմունքը
և ոչ ուրիշ աղգաց քաղաքակրթու-
թեան և մեքի ու սրտի զգալի կեր-
պարանափոխութեան տեսիլները եւ
օրինակները: Ինչո՞ւ Յոյնը իւր կրօնքը
պաշտելով գոհ չը լինիր, այլ անընդ-
հատ կը հալածէ իւր կրօնակիցը, կը
բռնաբարէ այլոց խղճի ազատութիւնը
և կը ծաղրէ ու կը նախատէ այլոց ե-
կեղեցին և աստուածապաշտութիւնը:
Այս պատմական հարցումը լուծելու
համար՝ հարկ է խոստովանիլ և վճռել

բացարձակ, որ Յոյն ազգը իւր հե-
ռաւոր նախնեաց քրիստոնէական ճշ-
մարիտ ոգւովը զարգացած չէ և չը
փափաքիր զարգանալ, այլ իւր նախա-
պաշարումները շոյելով և ջատագո-
ւելով՝ համոզուած է կուրորէն, որ
արքայոյ (Յոնական օրինոյստ-իւնան չըլայ
իւրի-իւն, ինչպէս և Պապականու-
թիւնը կը պնդէ թէ՝ արքայոյ եկեղե-
ցոյն Հռոմայ լիք իւրի-իւն : Այս կոյր
համոզման և ողբալի սնապարծութե-
հետեւանքն է այն մոլեկրօնութիւնը,
որով շարունակ ուրիշ ազգային քրիս-
տոնէական եկեղեցեաց վրայ կը յար-
ձակին, պարզամիտները գայթակղե-
ցնելու համար ամեն տեսակ երեւա-
կայական ստուծիւնք կըստեղծանեն,
այլոց հաւատոյ սրբութիւնը կ'այսպա-
նեն և անտի-քրիստոնէական ամենա-
կերպ անարգ միջոցներով ատելութե-
խռովութեան և նախանձու հրդեհը
բորբոքած կը պահեն 'ի նախադիմս
քրիստոնէութեան և 'ի թշնամանս
խղճի աղատութեան :

Այս պատմական ճշմարտութեան
ցաւալի իրողութիւնը, այս մոլեկրօ-
նութեան սեւադէմ ոգին, 14 դարուց
հոլովմանց, աւերանաց, և փրատակաց
տակէն անմեռ խլրտելով, իւր հրեշա-
կան այլանդակութեամբ կը ներկա-
յանայ այսօր մեր առջեւ՝ Աթինայի
եկեղեցւոյ Սենթիոս արքեպիսկոպոսի
հեղինակած եկեղեցական պատմու-
թեան մէջ, որ Ղենատիոս Աթուրիոս
սարկաւագի ձեռամբ համառօտուե-
լով՝ նախ տպագրուած է 'ի Օմիւ-
ռին 1861 ամի, և ապա արաբերէն
թարգմանուելով տպագրուած է Ղի-
րուսաղէմ 1867 ամի, հրամանաւ Յու-
նաց 'Բիւրլոս ներկայ Պատրիարքին
Երուսաղէմի :

Այս կուսակցական և խաւարա-
միտ հրատարակութեան թէ՛ Վլուխը,

զոր հայերէն թարգմանութեամբ հա-
ղորդուած է մեզ մի աղնիւ Հայու-
ձեռամբ, անլուր թշնամանք մ' է
Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դէմ,
թշնամանք մի, որ միայն յունական
մոլեկրօն խեղապատակի և երեւակա-
յութեան մէջ կարող է յղանալ եւ
ոչ երբեք հմուտ և անաչառ պատմա-
գրի մտքի ու սրտին մէջ, և ոչ երբեք
նա և Եփրեկեցի () թեոտոսի և Չի-
նացի կամ Ղաթինացի կուսակաշտ գը-
ռեհկին անմշակ ուղեղին մէջ :

Յոյն թանձրամիտ պատմագիրը՝
Թէ՛ Վլուխն վերնագիր դնելով — Հայ-
ւ իրենց Կերեթիոս-իւնք — կրօնական
չորս հատուածի կը բաժնէ Հայերը :
Ա. Երեւելեան ուղղափառ Հայք,
որով կը հասկնայ Հայ — Հռոմները
կամ Յունահայերը : Բ. Կաթոլիք
Հայք, Հռոմայ եկեղեցւոյ վարդա-
պետութեւն հետեւողները : Գ. Հին
Հայք, զորս մի բնութեան հերետի-
կոսութիւնը դաւանողք կ'անուանէ :
Դ. 'Եր Հայք, զորս կը կոչէ Սաբելի
հերետիկոսութեան հետեւողք և աս-
տուածութեան չարչարուելուն հա-
ւատացողք :

Սոյն հատուածներէն առաջին եր-
կուսը թողլով և միայն վերջին երկու
խնդրատեղծ բաժանումը իրեն առար-
կայ բռնելով՝ պատմական խիստ հա-
րեւանցի և չլակն տեսութեամբ կը
դրէ թէ՛ Հայք, թաղէոս և Բար-
դուղիմէոս առաքեալներէն իրենց
հաւատոյ լոյսն բնդունելով, հինգե-
րորդ դարուն մէջ խոտորեցան ճշմա-
րիտ սոցոտայէն (որով Վապկէդոնի
Ժողովին չմասնակցին կ'անարկէ),
յետոյ Յակոբիկեան մոլորութեանը
հետեւեցան (որ տգիտութեան կոյր
զրպարտութիւն է), և ապա Վարդե-
ցայի Ժողովին միաբանեցան (որ պատ-
մական անկարկատելի ստախոսութիւն

է) . և այսպէս , կ'ստէ , Հայք հարիւրաւոր մարտութեց մէջ չաղախուեցան , զորս և թշնամալիւր ցնդաբանութեամբ կը թուէ այսպէս .

« Ահաւասիկ Հին Հայոց հերետիկոսական վարդապետութիւնները :

1 . Թէ՛ Աստուած կը ստէ :

2 . Թէ՛ Քրիստոս երկու կամք , այրինչն մարդկային և աստուածային՝ չունէր : այլ միայն մի աստուածային կամք :

3 . Թէ՛ Քրիստոս խաչելութեան երբորդ օրը , (կիրակէ) յարութիւն չառաւ , այլ երկրորդ օրը (Երաթ) :

4 . Թէ՛ ուղղափառ եկեղեցւոյն վարդապետութեան համաձայն պէտք չէ խաչին երկրորդութիւն ընել , այլ պէտք է նոյն խաչը լուսաւ և մէջ տեղը սուրբ Պատարագի բաժակաւ թրջուած բեւեռ մը միտել և ապա մատուցանել զայն յերկրորդութիւն հաւատացելոց :

5 . Թէ՛ մեր նախնիքը Եթէ անմեղ միշակի մէջ մնային , յորս Աստուած զիրենք ստեղծեց , Աղաւթը Եւային չէր մերժնար , այլ ուրիշ տեսակ յուսանդէմ կերպիւ մարդկային ցեղը կը ծնէին :

6 . Թէ՛ Աղամ Աստուծոյ պատուիրանաց չընազանդելով , միայն միայն իրեն կը յանկուցանէ , իսկ զաւակները իրենց մօր արգանդին մէջ սկզբնական մեղաց հաղարդ չեն ըլլար :

7 . Թէ՛ Հաղորդութեան խորհուրդը ոչ օգուտ կը պատճառէ և ոչ միտ :

8 . Թէ՛ սկզբնական մեղքը ջնջուլ համար՝ Մըկրտութիւնը օգտակար չէ , քանի որ մարդս ծննդեան ժամանակ (ըստ իրենց կարծեաց) անոր ժամանակից չէ , բայց հաւատացելոց շնորհք բաշխուլ համար պիտանաւոր է :

9 . Թէ՛ ուղղափառ քրիստոնէից զաւակներէն ո՛րք առանց մկրտութեան մեռնի , արքայութիւն կ'երթայ . իսկ ընդհակառակն՝ անհաւատք և հերիկոսք՝ դժոխք :

10 . Թէ՛ մարդուս մեղք գործելուն պատճառ գիւաց գոյութիւնն է : չայս պատճառաւ է որ մեղք կայ , ուստի Եթէ մարդս չը կարենայ սատանայի փորձութեանց դէմ կենալ և մեղանչ , յանցանքը իրեն ըլլար :

11 . Թէ՛ մեղքերէն ոմանք աննեղելի են :

12 . Թէ՛ մարդիկ արուական մարմին առնելով՝ պիտի յառնեն :

13 . Թէ՛ Քրիստոսէն առաջ եղողներն բոլորն ալ իրենց անձնական մեղաց համար (զորս գործած են) և ոչ Եթէ սկզբնական մեղաց համար պատժեալ են , ապա Եթէ ոչ Աստուած արդար չէր Ըլլար : Քրիստոսէն առաջ եղողներն պատժուլն համար :

14 . Թէ՛ աստուածային հաւատոյ բոլոր պարգեւները և եկեղեցական բոլոր շնորհքները և պաշտօնները ստակով ստանալու է :

15 . Թէ՛ բոլոր անոնք , որ յաւիտենական երանութիւն կը ստանան , աստուածային էութեան տեսութիւնը չեն ժառանգեր , սակայն նորա արքութեան և անմեղութեան մի քանի բաները տեսնուլ են :

16 . Թէ՛ սատանային պատիժը աշխարհային կամ ժամանակաւոր է :

17 . Թէ՛ որ և իցէ խորհուրդ հաւատացեալին շնորհք չը պարգեւէր , Եթէ արժան իսկ ըլլայ , և Եթէ խորհրդոյ միջոցաւ կրնան միայն մեղաց թողութիւն ստանալ , և Եթէ՛ մեղաց թողութեան և շնորհաց մէջ տարբերութիւն կայ , և Եթէ՛ մարդս կարող է , առանց շնորհաց , մեղաց թողութիւն ըստանալ :

18 . Թէ՛ Հաղորդութեան խորհուրդը ոչ ջրախառն , այլ լոկ գինիով կատարուլ է :

19 . Թէ՛ Ամուսնութիւնը խորհուրդ չէ , և Եթէ՛ Քրիստոս զայն հաստատած չէ :

Իսկ նոր Հայք վերոգրեալներէն քանի մը հատ ընդունելով՝ ուրիշ հերետիկոսութիւններ եւս յաւելուցած են , որք են :

1 . Թէ՛ Քրիստոս միայն մի աստուածային բընութիւն ունէր , և Եթէ՛ մարդկային բնութիւնը աստուածային բնութեան հետ խառնուեցաւ , և Եթէ՛ Բանն մարմնանալու ժամանակ (ըստ իրենց կարծեաց) մարմինը աստուածային բնութեան փոխեց , և Եթէ՛ աստուածային բնութեան որդիութիւնը՝ մարդկային բնութեան որդիութեան դարձաւ , և ասոր ալ պատճառն այն է , որպէս զի մարդկային բնութիւնը աւելցնելով՝ Երրորդութեան երեք անձինքը՝ չորս ըլլան :

2 . Թէ՛ Քրիստոս մի կամք , մի բնութիւն և մի ծնունդ էր , բոլորն ալ աստուածային :

3 . Թէ՛ աստուածութիւնը Քրիստոսով ծնաւ , չարչարեցաւ և մեռաւ , որով Երրորդութեան գոյութեան (Սուրբ Աստուած երգին վրայ) յաւելցուցին « Որ խաչեցաւ վանն մերո , վանն զի կը կարծեն Եթէ՛ մարդկային բնութիւնը չարչարանաց և մահուան ենթակայ չէր , այլ աստուածային բնութիւնը ենթակայ էր :

4 . Թէ՛ Քրիստոս մարդկային բնութիւն առած ժամանակ՝ մարմնոյ հիւթը չառաւ , այլ երկնաւոր , փառաւոր , անմեղ և հոգեւոր և անեղծ մարմին մ'առաւ , և Եթէ՛ ուստի ու խմելն մարդկանց նման անթութեան և ծարաւութեան յառաջ և կամ չէին , այլ իւր ազատ կամօքը կ'ընէր , ինչպէս որ յարութեանէ ետքը ըրաւ : Նմանապէս մարմնայն բոլոր կիրքերը չառաւ և ցուցած վախը , տրտմութիւնը և անձին միացեալ չարչարանքները չմարմնոյ չէին , բայց երեւութական կամ առաջ միայն էին և նպատակը մեղ ուսուցանելն էր :

5. Թէ՛ Որդին՝ անտուածային էութիւնը, նոյնպէս և մարդկային բնութիւնը ՚ի բանէն առաւ :

6. Թէ՛ հոգիները յառաջագոյն ստեղծուած էին և թէ՛ մարմինէն դուրս են :

7. Թէ՛ բոլոր բանաւոր հոգիները մերձաւորութեամբ մէկ անձէն միւսին կ'անցնին :

8. Թէ՛ Քրիստոս դժօխք իջնելով՝ արգարաց և մեղաւորաց հոգիները ՚ի միասին ազատեց :

9. Թէ՛ Քրիստոս յարութենէն ետքը դժօխքը քանդեց, և մեղաւորաց հոգիներուն բնական թեան համար օգին մէջ անդէր որոշեց :

10. Թէ՛ աւետարանական օրէնքը լրացնելու համար պէտք է Մովսիսական օրինաց քանի մը հասը գործադրել :

11. Թէ՛ օծման խորհուրդը միայն հաւատացեալն օծելով չը կատարուիր, այլ նոյն իսկ օծման մասակարարութեամբ՝ որ միմիայն քահանային կը վերաբերի ընել :

12. Թէ՛ զղջման և սուրբ իւղի խորհրդոյ մէջ քարտեղութիւն չը կայ :

13. Թէ՛ Ամուսնութիւնը եկեղեցւոյ եօթներորդ խորհուրդն է :

14. Թէ՛ Մկրտութեան ժամանակ Երրորդութեան անունը յիշեն հարկաւոր չէ :

15. Թէ՛ փրկութիւն ստանալու համար մկրտութեան խորհուրդը արդեամբ կամ ցանկութեամբ ընելն օգտակար միջոց մը չէ, և հետեւապէս, եթէ չը կարողանան դուստիւրը հրապարակաւ մկրտել, առանց մկրտութեան կը թողուն :

16. Թէ՛ քահանայն երախտի մկրտութեան ժամանակ իւրաքանչիւր անգամ լուրի մէջ ընկզմելով պարտաւորէ կրկնել և ըսել՝ Այս ինչ ծառայ Աստուծոյ մկրտի ա անգամ յանուն Հօր, ք անգամ յանուն որդւոյ և ք անգամ Հոգւոյն որդւոյ :

17. Թէ՛ եթէ նորածին մի մահուան վտանդի մէջ ըլլայ և զայն մկրտելու համար քահանայ չը գտնուի, չէ կարող ուրիշ մը զայն մկրտել :

18. Թէ՛ հաղորդութեան խորհրդոյն բաժակը լուրի հետ խառնելու չէ :

Իսկ Հայոց Արթեղֆոսթէղ կամ Արթեղֆոս (տաւաւորաց) անուանուած պահքը, հակառակորդաց պահքն է : Հեղինակները իրենց մէջ կը տարբերին այս պահոց հաստատութեան մասին : Ոմանք կրնան թէ՛ Հայք Ս. Գրիգորի միջոցաւ քրիստոնէոյ մկրտուած ժամանակին պահք պահեցին, յետոյ տալին մի անգամ այս պահքը պահել հաստատեցին : Ոմանք Ադամին դրախտէն սքսորուելուն համար ըսին : Ոմանք Յովան մարգարէի ժամանակ Նինուէի ժողովրդեան յիշատակին համար : Իսկ այդք՝ Մարգիս անուն մարտիրոսին յիշատակութեան համար, որ իրենց երկիրը մարտիրոսացած է :

Բայց Աթթիմիոս Աեկատրոնոս (իւր Զէն խորհրդէն զբնի մէջ) և Նիկիթորոս Կալոթիմոս (իւր պատմութեան մէջ) ուրիշ մէկ պատճառ յառաջ կը բերեն (որուն հաւատալ դժուար է *):

(*) Այս խօսքը արարելէն թարգմանիչը յաւելցուցած է, Յոյն բնագրին մէջ չը կայ :

Հայրատանի մէջ Մարգիս անուն հոշակաւոր տաւաղի մը ունէին և սա Արթեղֆոսթէղ կոչուած շուն մի ունէր. երբ քաղաք կամ գիւղ երթալ ուզէր, առաջ այն շունը կը զրկէր : Նոյն քաղաքի կամ գիւղի Հայք այն շան գալը տեսնելով առաջ յիշը գիմաւորելու կ'ընէին : Մարգիս, օր մը երբ գիւղը կ'երթար, ըստ սովորութեան, շունը առաջ անցաւ տիրոջ՝ գալտեան համար գիւղացւոյ լուր տուաւ : Աւտոցիւն երբ գիւղը հասաւ և տեսաւ որ զինքը չը գիմաւորեցին, պատճառն հարցուց և նոքա ըսին թէ՛ շունը ըստ սովորութեան չեկաւ : Շունը փնտռել սկսան և ոսկերտութեամբ գտան, որով իրանցան թէ գային կերած է գոյն : Այս գէպքին վրայ շատ տրտմեցաւ Մարգիս ուտոցիւն և մինչև անգամ անոր կորուստը ողբալու համար՝ պահոց օրեր որոշեց, զոր իւր շան անունով անուանեց, և հրամայեց որ նոյն շան յիշատակին համար այս պահքը պահեն :

Յոյն յնորոմիտ պատմագրի սոյն թուարկեալ հերետիկոսութիւնքում բողջապէս ղետեղեցիներ այս տեղ, որպէս ղի իւրաքանչիւր ընթերցող ակններէ տեսնէ թէ մոլեկրօնութիւնը մինչև որ աստիճան կարող է խանգարել մարդոյ բանականութիւնը, խաւաքեցնել մտաց լոյսը և ցամքեցընել մարդասիրութեան ամեն զգացմունքը : Մոլեկրօնութիւնը այնչափ կուրացուցած է պատմագիր արքեպիսկոպոսի տեսութիւնը, որ մասցած է, թէ Հայատոանեաց Եկեղեցին կը հաւատայ Ս. Գրոց պատգաւ մներուն, Կրտուծոյ յայտնած ամեն ճշմարտութեանց, Ս. Էւետարանը բարձրացնելով կը կրկնէ՝ Նիկիոյ Հանգանակը, ունի իւր անծպաշտութեան Օրհարանը՝ երանաշնորհ հայրապետաց և վարդապետաց ձեռքով պատրաստուած, կը քորողէ ճշմարիտ Հաւատ, Յոյս և Աէր, ունի քրիստոնէական հաւատոյ նահատակներ, ունի ճշմարտութեան մարտիրոսներ, ունի վարդապետական գրուածքներ, որոց մէջ մեկնուած և բացատրուած է իւր դաւանութեան ոգին և սկզբունքը, ունի քրիստոնէական կենդանութեան

ամեն տարերք, որովք զխմող բուռած է ամեն բռնութեանց, ամեն հալածանաց և ամեն բարբարոսութեանց, համբերութեամբ կրելով իւր խաչը, զոր որպէս նշանաբան փրկութեան, յաղթութեան և սիրոյ աւանդ տուցած է իւր Փետայէն ի Փրկչէն մեր մէջ (Յիսուսէ Քրիստոսէ) (1) :

Հոյն սրտամագիրը այս ամենը մոռնալով, երազական իմաստակութեամբ Հայաստանեայց Աշխարհային Զին և Նշան Հայութեան բաժնէ լով, մոլորութիւն մոլորութեանց փրայ բարդելով, հերետիկոսութեանց և ոչ մի աղբիւր ցոյց տալով Հայոց եկեղեցական և պատմական մատենագրութեամբ մէջ, առանց հայ մատենագիրներէ, ծխարանէ, դաւանագրքէ և վարդապետարանէ գէթ հատուած մի յառաջ բերելու, կը յանդգնի հրատարակել ի լուր աշխարհի թէ՛ ոչ Հայոց Աշխարհային դաւանութիւնը՝ դաւանութիւն է, ոչ եկեղեցական խորհուրդները՝ խորհուրդ. ոչ յաւիտենականութեան յոյսը՝ յոյս, ոչ առ Արարողութիւնն ունեցած հաւատքը՝ հաւատք. թէ՛ իրենց Աստուածը սուտ կը խօսի, թէ՛ Սիրտութիւնը և Հաղորդութիւնը ոչ օգուտ ունին և ոչ վնաս. թէ՛ մեռեալք արուական մարմնով սխտի յառնեն. թէ՛ հոգիները՝ մերձաւորութեամբ մէկ անձէն միւս անձին

կ'անցնին. թէ՛ հոգիները՝ մարդիկն են, թէ՛ դուրս են. թէ՛ շան համար պահք կը պահեն, և թէ՛ այլ այսպիսի բազմաթիւ ինքնահնար և խօշտան մոլորութիւններ, որոնք սոսկուած կը պատճառեն կարգացողին :

Վրդարեւ՝ եթէ այն թշնամանալիւ հեղինակութիւնը միայն մի յոյն գրագիրի լոկ անհատական կարծիքը համարէինք, ոչ միայն պատասխանելու, այլ և բերան առնելու անգամ անարժան սխտի դատէինք. բայց քանի որ յունարէն ապագրութիւն զինի՝ քաջալերուած և արաբերէն թարգմանութեամբ վերստին ապուած է Արուստակէ մի մէջ՝ այնպիսի յունական միաբանութեան մ' օրով, (որոյ ամեն անգամները լոկ ժողովրդի նախապաշարութեամբով ապրող եկեղեցականներ չեն, այլ կան նաեւ հրմուտ անձինք, նա մանաւանդ Վերմանիոյ դպրոցներէն ելածներ անգամ,) և այնպիսի մի Պատրիարքի հրամանաւ, (որ Հայոց քանի մի պատրիարքաց հետ կենակցութիւն ունեցած է, Հայոց ծէսերը և ժամեր գութիւնները շատ անգամ իր աչաց առջեւ կատարուած են, և մի հայ անհատի չափ տեղեակ է Հայոց կրօնական պաշտամունքներուն), քանի որ սոյն պարագաները նկատողութեան կ'առնուենք, այնչափ թշնամանաց բարութանքները կը ծանրանան մեր համար, և կը տեսնենք ակներեւ, որ սոյն տմարդի հրատարակութեան բռնները պատակն է, ոչ միայն (Հոյն աղբի մեղեկութեանը ճարակ տալ և յաւիտենական առեւտրութեան մէջ պահել, այլ և Պաղեստինի, Վաթսկոսի, Լիբանանի, Լեզիպոսի և այլ տեղեաց արաբախօս ժողովուրդները իւր պառ խորհեցնել Հայոց աղբէն, և մանաւանդ Արուստակէ բնակչաց մէջ

(1) « Վասն զի ուղղափառ հուստոյ քո լոյս, ալ Աշխարհի Հայոց, ոչ նուաղեցաւ. ի բարի սերմանս ցորենոյդ՝ որոմն ոչ խառնեցաւ, զաղբիւր յոտակ աւանդութեանց քոյ աղտաղտուկ շուր օտարոտի ուսմանց ոչ պղտորեաց. ի ստուգութեան և ի ճշմարտութեան հացն քո կենդանական՝ մեռելակոտ խմոր և հերձուած քացախութեան չաբութեանն ոչ զանդեցան, յոսկի ամբիւր Հաւատոյն և յարձաթ լուսատեսիլ բանին՝ պղնձ ժանգաճոտ և կապար սեւաթայր ոչ գտաւ : Եւ այսոքիկ խնդրուածովք մեծ նահատակին Քրիստոսի Ս. Գրիգորի բնիկ շնորհիցանս Եւանջելիոյն Երեմիայի »

զարհուրելի զղուանք զարթուցանել
Հայաստանեայց Լիկեղեցւոյ դաւա-
նութեան, կրօնական արարողութեյ
և Հայ ազգի ուխտաւորաց դէմ:

Այս պարագաներն են ահայ, որք
կը ստիպեն զմեզ յիշեալ նենգամիտ
հրատարակութեան հրեշտակն պա-
րունակութիւնը ծանօթացնել մեր
ազգայնաց, և նիւթ տալ Հայազգի
խմբագիրներուն և բանագէտներուն,
ոչ միայն Հայերէն լեզուաւ, այլ նաև
Յունարէն, Երաբերէն և Վաղղիա-
րէն հրատարակութեամբ նշաւակել
յունական մոլեկրօնութեան յարձա-
կումները, որովք մեր առաքելական
Լիկեղեցւոյ սրբութիւնը և ընդ նմին
ամեն հայ անհատի խիղճը կը թշնա-
մանուի անլուր հայհոյութեամբ:

Արդէն կը տեսնենք ակներեւ, որ
յոյն հեղինակի ինքնաստեղծ հերե-
տիկոսութեանց ցանկին մէջ քանի մի
կէտեր կան միայն, որ նախնի դարուց
մէջ յուզուած և մեր նախնիքներէն
հերքուած են, (ինչպէս են՝ Քրիս-
տոսի բնութեան, անջուր սպտարա-
գի, խաչեցարի, առաջաւորաց պա-
հոց և այլ խնդիրները). իսկ մնացած-
ները մոլեկոնական հրեշտային վիժ-
մունքներ են, որոնք ոչ գրքերէ քաղ-
ուած են և ոչ բերանացի աւանդու-
թիւններէ, այլ միայն հնարուած
են Հայաստանեայց եկեղեցւոյ սրբ-
բութիւնը աղտեղելու և յունական
կոյր ատելութեանը յագուրդ տալու
համար: Իսկ միթէ կ'արատաւորի՞
Հայաստանեայց Լիկեղեցին յունա-
կան մրուրներով, և կը յագի՞ արդեօք
յունական ատելութիւնը՝ թշնամա-
նելով և հալածելով: — Այլ երբեք:

Հայաստանեայց Լիկեղեցւոյ սրբ-
բութիւնը յունական թշնամանօք
չարատաւորիր. վասն զի իւր դաւա-
նութեան հիմունքն Ս. Գիրքն է և

նախ յունական մոլի կարծիքը Յու-
նական ատելութիւնը չը յագենար,
վասն զի զինքը տապնապողը ճշմար-
տութեան սէրը չէ, այլ միսարարու-
թեան մոլի եռանդը: Գարաւոր փոր-
ձերը յայտնի տարացոյց են այս մասին:

Վանի քանի՞ անգամ մեր նախնիք
պատասխանած են Յունաց, որ ան-
ջրախառն սրատարագը քրիստոսական
և առաքելական է, ինչպէս որ Սկե-
բերան և Կիպրիանոս եւս կը խոստո-
վանին (1). Բայց Յոյնք դարձեալ կը
թշնամանեն Հայաստանեայց Լիկեղե-
ցին անապակ գինեաւ պատարագե-
լուն համար:

Վանի քանի՞ անգամ գրած են մեր
Լիկեղեցւոյ վարդապետները, որ Հայ-
աստանեայց Լիկեղեցին «Սուրբ Ըսո-
ուածն» ՚ի դէմս Որդւոյ երգելուն
պատճառաւ է, որ «Խաչեցարիւ»
կ'երգէ, ինչպէս որ ըստ տօնական
սրտոշաճի կ'երգէ նմանապէս՝ «Որ
ծնար, որ յայտնեցար, որ մասնե-
ցար» և այլն. իսկ ՚ի դէմս Հոգւոյն
Սրբոյ՝ կ'երգէ. «Որ եկիր և հանգեար
յառաքեալն» (2). Բայց Յոյնք դար-
ձեալ Լորրորդութեան չարչարող կ'ա-
նուանեն մեր Լիկեղեցին:

Վանի քանի՞ անգամ պատասխանած
են մեր նախնիք, որ Հայաստանեայց
Լիկեղեցին, առանց Վաղկեդոնական
ժողովի ծաղրական նրբաբանութեց,
առանց Բնո-Լիւն, Էո-Լիւն, Կիւս-Կոս-
Լիւն և յարկո-Լիւն վերացական բառե-
րու վիճալուղութեան եւ շփոթու-

(1) «Այսու զմիւս չար հերձուածն արմատաքի-
խոյէ, զի են ոմանք՝ որ ՚ի Ս. Խորհուրդն ջուր ՚ի
կիր արկանեն: Ի բերոյ որթոյ՝ ասէ Աւետարանն,
և որթն՝ գինիւ, ոչ ջուր ծնանիւ» Ու. ՚ի Մէթոքսէան
Մատենէ: «Բաղարջ հացիւ և անապական գինեաւ
աւանդեցաւ մեզ (՚ի Քրիստոսէ) Ս. Խորհուրդն»
Կիւր. ՚ի Ճառն ողորմութեան:

(2) Ներսէս Էնուրհ. Ընդհ. երես 130—141.
Տիւ. Պետրեոսի:

Թեան, պարզապէս Աւետարանի պայ-
ծառն Յայտնութեանը անկեղծօրէն
կը հաւատայ թէ՛ (Յիսուս Վրիստոս,
ինչպէս Որդի Աստուծոյ էր, նոյնպէս
և Որդի մարդոյ, կատարեալ Աստուած
և կատարեալ մարդ, անբաժան, ան-
շփոթ եւ անայլայլելի միաւորու-
թեամբ երկուց բնութեանց, եր-
կուց կամաց եւ երկուց ներգոր-
ծութեանց յաստուածային անձին
Լանին (1) . բայց Յոյնք դարձեալ
կը վայրաբանեն, մերթ Սաբէլական
կոչելով զՀայս, մերթ Արեւուծա-
կան, մերթ Աստուծական, մերթ Աւ-
տիքական, և այլն :

Քանի՞ քանի անգամ գրած են մեր
Հայրապետները, որ Առաջաւորաց Պապը,
Ս. Լուսաւորչի քարոզութեամբ կա-
տարուած Հայոց քրիստոնէական ըս-
քանչելի դարձի յիշատակին համար
է (2) և ոչ թէ Ս. Սարգսի շան յիշա-
տակի համար, բայց շնական գաղա-
փարով տոգորուած յոյն ուղեղները
տակաւին կը սնդեն և կը գրեն՝ թէ
Հայք շան յիշատակի համար պահք կը
պահեն :

Քանի՞ քանի՞ անգամ պատասխա-
նած են մեր վարդապետները, որ ի-
րենք ոչ Աւետարանը սրբագրած են
և ոչ նոր աւետարան հնարած են, այլ
նոյն Աւետարանը կը կարդան և կը
հաւատան, որ Վրիստոսի յարու-
թեան համար « յետ երկոց աւուրցոյ
կ'ասէ, իսկ շաբաթ երեկոյն Հայ-
աստանեայց եկեղեցին միայն նախա-
տօնակ կը կատարէ : Իսկ Յոյնք տա-

կաւին կը պնդեն, — որ Հայք երկօր-
եայ յարութիւն կ'ընդունին եւ ոչ
երեքօրեայ :

Քանի՞ քանի՞ սոյնպիսի խնդիրներ
ևս կան, որոնք շարունակ յուզուած
են Յունաց կողմէն, բայց ինչ հարկ
կայ մի առ մի թուելու, քանի որ ար-
դէն յունական մոլեկրօնութիւնը ոչ
միայն Հայոց կողմէն եղած պատառ-
խաններուն վրայ համագլուխու տրա-
մադիր չէ, այլ նաեւ նորանոր մոլե-
րութիւններ ստեղծանելու միշտ պատ-
րաստ է, ինչպէս ակներեւ բացայայտ
է վերոգրեալ յունագիւտ հերետի-
կոտութեանց ընդարձակ շարքէն :

Սիթէ Յոյնք չը գիտէն, որ Հայ-
աստանեայց Արեւելեցին ազատ է իս-
պառ այն մոլորութիւններէն, զորս
իրենք կ'երազեն : Սիթէ Յոյնք չը
գիտէն, որ Հայաստանեայց Արեւել-
ցին իւր քրիստոսադիր և առաքելա-
ւանդ վարդապետութիւնը և ճշմա-
րիտ դաւանութիւնը անորատ պահ-
պանելու համար էր յատկապէս, որ
երեք տիեզերական ժողովներէն ըզ-
կնի (Նիկիոյ, Կ. Պոլսոյ և Եփեսոսի)
չը կամեցաւ երբէք յունական և հը-
ռովմէական միւս ժողովներուն մաս-
նակցիլ, ուր առաւել գահասիրու-
թիւնը, մարդկեղէն ճարտարամտու-
թիւնը և կուսակցութեանց ոգին
գեր կը խաղային, քան թէ քրիստո-
նէական եղբայրութիւնը և աստուա-
ծային իմաստութիւնը :

Սիթէ Յոյնք չը գիտէն, որ մինչ
դեռ Քաղկեդոնի ժողովին մէջ, քր-
իստոնեայք, յուզուած վիճաբանու-
թեանց և աղմկած կիրքերու փոշիէն
կուրցած, զիրեար կը խածատէին,
Հայաստանեայց Արեւելեցին պարսկա-
կան արեւապաշտութեան և մոգակ-
րօնութե՛ դարհուրելի հալածանքնե-
րուն դիմադրաւելով կենդանի նա-

(1) * Աւգ. Եթէ մի բնութիւն վասն անբակտելի
և անբաժանելի միաւորութեանն ասի, և ոչ վասն
շփոթման, և երկու բնութիւն վասն անշփոթ և
անայլայլելի լինելոյ և ոչ վասն բաժանման, երկու-
քանչիւրքն 'ի սահմանի են ուղղափառութեան :
Ներսէս Շնորհ. Ընդհանրական :

(2) Ներսէս Շնորհալի, երես. 154 :

հատակութեամբ Վրիստոնէութիւնը
կը պաշտօնանէր Արեւելքի մէջ, իւր
Վարդաններու և Վահաններու վար-
դագոյն արիւնք և կենսոյն փրկանք
մատուցանելով :

Սիթէ (Յոյնք չը գիտէն, որ մինչ
գեռ իւր զանգեան կայսերները կը
յգփանային իրենց գահերուն վրայ և
շատ անգամ քաղաքականութիւն և
կրօնք իրար հետ խառնելով Հայաս-
տանը կը տալնապէին, դարձեալ
Հայաստանեայց Եկեղեցին էր, որ
Հապարակներու, Թաթարներու և
Սելջուկներու սրոյն և կատաղութեա-
նը կը զոհէր իւր զաւակները, իւր գա-
հը, իւր աշխարհային փառաւորու-
թիւնը, իւր երկրաւոր հայրենիքը և
երբէք չէր ուղեր լքանել իւր քրիս-
տոնէական կրօնքը, սրբայական դրօ-
շը կը թողուր, խաչի դրօշը կը գը-
կէր, պալատանց շքեղ ճոխութիւնն
ու հանդերձանքը թողնուի և իւր տա-
ճարներու միակ հարստութիւնը —
իւր կտակարանները — շաղկելով լեռ-
նէ լեռն կը թափառէր : Սիթէ
կ'անգիտանան Յոյնք Հայոց ազգի
քրիստոնէական կենսոյ այս պատմա-
կան հրաշալիքները : Ո՞վ փրկեց Վր-
իստոնէութիւնը արևելեան բարբա-
րոսաց արհաւիրքներէն : Ո՞վ պաշտպա-
նեց Աւետարանի ուսումը Արեւելքի
մէջ : Ո՞վ հռչակեց խաչի յաղթութիւ-
նը : Սիթէ յունական ժողովներուն
մէջ յուզուած հերետիկոսութեանց
նղովքները : Սիթէ նոցա անվերջ վի-
ճաքանութիւնները : Սիթէ Յոյն և
Լատին աստուածաբանից անհաշո-
բանակութիւնները : Ո՞չ, ո՞չ : Հայ ազգի
նահատակութիւնն էր, որ ստանեցոյց
Սասանը, յոգնեցոյց Հապարակին,
յարիւն թաթաւեցաւ Թաթարէն և
իւր հաստատուն քրիստոնէութեամբ
ապշեցոյց ամեն յարձակողներ :

Ինչո՞ւ անգէտ կը ձեւանան ուրե-
մին Յոյնք այս դարաւոր իրողու-
թեանց : Ինչո՞ւ անընդհատ կը նախա-
տեն և կը վիրաւորեն Հայաստանեայց
Եկեղեցին, որ քրիստոնէութեմբ բաղ-
մաւորչոր Վրացու հին է և Սարտրո-
տահին Արեւելքի մէջ : Ինչո՞ւ կը
թշնամանեն շարունակ նոյն Եկեղեց-
ւոյ դաւանութիւնն ու պաշտամուն-
քը : Ինչո՞ւ նոյն եկեղեցւոյ մկրտեալ
զաւակները վերստին կը մկրտեն իբրեւ
հեթանոս : Ի՞նչ է այս անհնարին մո-
լեկրօնութեան շարժառիթը : Ինչո՞վ
սկստի համոզուին Յոյնք և Թողուն ի-
րենց ատելութիւնը : Ս. Գրքով չեն
համոզուիր, Հայրապետաց դրօշածք-
ներով չեն համոզուիր, Հայաստան-
եայց Եկեղեցւոյ պատմական հրաշա-
լի կեանքով չեն համոզուիր : Ի՞նչ է
ուրեմն իրենց խնդրածը : — Իրենց
խնդրածն է Հայաստանեայց Եկեղեց-
ւոյ ՄԻԱՅՈՐՈՒԹԻՒՆԸ յունականին հետ :
Իրենց մոլեկրօն տենչանքն է Հայոց
ազգային Եկեղեցւոյ սպառնալու
ընթումն : Այս է ահա օրթոտոքսու-
թեան միակ կէտ նպատակին : Այս
է ահա ամեն դարուց, ամեն ժամա-
նակաց խռովութեան, ատելութեան,
թշնամանաց և վիճաբանութեան բո-
լոր շարժառիթը : Եւ այս է ահա,
Թող ներուի մեզ ասել, որ և իցէ ե-
կեղեցւոյ անտի — քրիստոնէութեան
առաջին նշանը : Վասն զի Վրիստո-
նէութեան առաջին և ամենամեծ նը-
շանն է ՍԵՐՆ ու ԽՂԺՒ ԱՅԿՈՒԹԻՒՆԸ :
Եկեղեցի մը, որ այս նշանաբանը չու-
նի, միշտ անտի — քրիստոնէական է :
Եկեղեցի մը, որ արտաքին սպարազա-
ներ և վէճէր առիթ բռնելով ուրիշ
քրիստոնէական ազգային եկեղեցի-
ները թշնամանել և կրանել կը ջանայ,
միշտ անտի — քրիստոնէական ընթաց-
քով կը վարուի : Յաւելով կը խոստա-

վանինք, որ այս ընթացքով վարուած է և կը վարուի օրթոսոսքս եկեղեցին Հայաստանեայց եկեղեցւոյն գէմ: Ասրա սիրոյ և բարեկամութեան ցոյցներն անգամ միշտ միարարութեան նպատակաւ եղած են, ինչպէս ակնեւորեւ կը տեսնուի Արա — Սանուէլի և Աերօէս Շնորհալույ դարու թղթակցութիւններէն: Այնպէս որ Յունաց և Հայոց եկեղեցեաց 1,400 ամեայ յարաբերական պատմութիւնը համարձակ կարող ենք երկու խօսքի մէջ ամփոփել. — Յունական օրթոսոսքութիւնը շարունակ կրկնած է՝ Հայոց Արեւելի, ինչ ինչ օրէնսդէմ-իւնաց, ինչ ինչ ազգայնո-իւնաց, որ զեւ սիրեմ, ապա ինչ ոչ յիշա պիտի ապեմ և իշխամանեմ. իսկ Հայաստանեայց Արեւելի պատմականաւ է՝ Արարիկն լեւ մարեր զեւ, Բայց մի իշխամաներ անխախտ-իւնաց, մի բռնաբարեր ազապոսիւնաց, որ զեւ սիրեմ: Հետագոտեցէք պատմական յիշատակարանները, յուզեցէք վիճաբանութեանց գրաւոր մը նացորդները, թափանցեցէք Յոյնի և Հայու սրտի խորքը, երկուստէք նոյնը պիտի գտնէք, ինչ որ նշանակեցինք:

Արք երանելին Սահակ և Սեփորոս յունական իշխանութեան տակ գրուեալ Հայաստանի մէջ կը ջանային հայերէն լեզուի ուսումը տարածել և Յոյնք կ'արգելէին, դարձեալ այս ճիւղական ձայնն էր որ կը հնչէր՝ Չեք լեւան, յիւր ազգայնո-իւնաց մոռցէք և յունականութեան վարժեցէք:

Արք հինգերորդ դարու Հայոց բարիատնեական նահատակութե արիւնքներէ գաշտին մէջ Հայք օգնութի կը խնդրէին Յոյներէն և Յոյնք կը զրանային, դարձեալ այս մոլեկրօն ձայնն էր որ կը լսուէր՝ Թողէ՛ք յիւր հոնախան անխախտ-իւնաց, ինչպէ՛ք յիւր ազգայնի ծէնն ու արարող-իւնաց և յիւր կ'օգնէն:

Արք Յոյն կայսերք սրով եւ սպառնալիքով ժողովներ գումարել կուտային Հայաստանի մէջ և քաղկեդոնիկութիւնը ընդունել տալ կը ջանային, դարձեալ այս սպառնալիքն էր, որ կը լսուէր՝ Ինչ յունականութեան չը համարուիք, արդ ինչ մեռնիք և յիւր երկրը կ'աւերի անխախտ:

Արք Արա — Սանուէլ կը թղթակցէր Աերօէս Շնորհալույ հետ, յոյն թէտրիանէն կ'երթեւեկէր. խնդիրները կը յաճախէին, պատասխանները կը տրուէին և Յոյնք չէին գոհ լինիր. յունական կեղծ սիրոյ գիմակին տակէն դարձեալ այն բռնաւորական առաջարկութիւնն էր որ կը լսուէր. Թողէ՛ք, որ յիւր իսկողնովսը Հոռոմոց արային և պարբարեան ընարո-ի և հասարարո-ի, և մին ինքիւր իր լո-ծո-ի:

Արք ասեմք, ներկայ ժամանակիս մէջ, այս խղճի և կրօնի աղատութիւնը հռչակող դարուն մէջ, երբ մի կողմէն սիրոյ և միաբանութեան շողորթ բացագանչութիւններ կը լսուին և միւս կողմէն Արուստղէմի ներկայ Պատրիարքի հրամանաւ սոսկակի հերետիկոսութեանց ցանկ կը հրատարակուի ի թշնամանա Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, դարձեալ յունական ազգակործան օրթութեան այն ճիշտ է որ արձագանք կուտայ Հայու ականջին. Օրինակ առե՛ք Հայ — հոռոմներ: Թողէ՛ք յիւր առաքելական եկեղեցին, ինչպէ՛ք յիւր իրմական 1,800 ամեայ ազգայնի պաշտամունքները, ապա ինչ ոչ յիշա կերպիւն և կ'անխախտ պիտի համարենք զեւ:

Իսկ Հայք, այս ամեն յունական յայտնի և պատրուակեալ բռնաբարութիւնը տեսնելով՝ երբեք նախայարձակ եղած չեն նոյն ազգի դաւանութեան և կրօնական պաշտամանց գէմ, ոյլ ջանացած են միայն իւրեանց Արեւելեաց ինքնօրէնութիւնը:

պաշտպանները բերեմն արատասխանելով
երբեմն իւրեանց Հաւատոյ դաւա-
նագիրը զրկելով (Իւղանդիսնի կայ-
սերներուն, երբեմն քրիստոնէական
խաղաղութեան և սիրոյ պատգամնե-
րը յիշեցնելով, և երբեմն եղած նա-
խատինքները անտեսութեան տալով,
Իսկ երբեք արդարութիւնը ընդու-
նուած չէ Յունաց կողմէն, ուստի
և ոչ երբեք խաղաղութիւնը հաստա-
տուած. վասն զի խաղաղութիւնը
արդարութեան ծնունդն է. ուր չը
կայ արդարութիւն, չը կայ այն տեղ
և խաղաղութիւն :

Մինչեւ որ (Օրթոտոքս եկեղեցին
չը թողու իւր միարարական սկզբուն-
քը, մինչեւ որ չը թողու իւր դաւանա-
բանական սնապարծութիւնը և չըս-
կրսի իւր զաւակներու սրտին մէջ ա-
ւետարանական սիրոյ սերմանքը սեր-
մանել, մինչեւ որ չը թողու աստուա-
ծաբանական ինդիւիդուալութեան արդիւն-
քը իւր զաւակաց բարոյականին մէջ
փնտռել քան թէ վիճական բաւերու
և արարողական ձեւերու մէջ, վեր-
ջապէս, մինչեւ չը թողու այլոց խիղճը
և հաւատքը քննելու յանդուգն ձեռ-
ներեցութիւնը, եթէ ամբողջ Յոյն
ազգը մեղայ գողչ իւր նախնի և ար-
դի թշնամանաց համար՝ Հայաստան-
եայց Եկեղեցւոյ առջեւ, եթէ բա-
նիւ միայն սիրոյ և խաղաղութեան
հարիւրաւոր աղաղակներ բառնայ,
մենք կարող չենք դարձեալ նորա ան-
կեղծութենէ հաւատալ և հաւատա-
ցողն ևս ծանծաղամիտ կ'անուանենք,
վասն զի Հաւատալու միջոցաւոր
պատճառներ ունինք մեր առջեւ և
համոզուած ենք, որ կրօնական խա-
ղաղութիւն հիմնաքարը Պողոս առաքելոյն
հռչակած ազատութեան սոյն գեղե-
ցիկ սկզբունքին մէջ է. « Իւրաքան

չիւր որ զիւր միտս հաճեցէ » : Եւ
թէ՝ « Իւր Հոգի Տեսուն է, անդ ա-
զատութիւն է » :

Երբ մեր խօսքը ամփոփելով, յու-
նական թշնամանաց փոխարէն առանց
երբեք մեր կողմէն իրենց եկեղեցւոյ
դաւանութեան, պաշտամանց և ա-
րարողութեանց դէմ յարձակելու, և
միայն իրենց մոլեկրօն վարմունքը և
անհաշտ ոխութիւնը կշտամբելը բա-
ւական համարելով՝ մեր Վախնեաց
առաքելական սկզբունքին համեմատ
կը կրկնենք. — Հերիք է, օրթոտոքս ե-
կեղեցւոյ զաւակներ, սիրեցէք ձեր
եկեղեցին և կատարեցէք ձեր առա-
ւածապաշտութիւնը՝ ինչպէս կամիք,
բայց թողէք մեզ սիրել մեր Եկեղեցին
և կատարել մեր աստուածապաշտու-
թիւնը, ինչպէս կամիմք : Թողէք որ
իւրաքանչիւր եկեղեցի իւր քրիստո-
նէական սիրոյ արդիւնքով և պտղով
ճանաչուի Սեր հաւատոյ դատաւորը
ոչ դուք էք և ոչ ձեր նախնիքը : Սեր
քրիստոնէութեան ճշմարտութիւնը
և հաստատութիւնը ոչ ձեր դատու-
ղութենէն կախուած է և ոչ ձեր
նախնեաց : Սիթէ գոհ չէք, որ ձեր
այսրան թշնամանքներէն և հայհոյու-
թիւններէն զկնի, մեր Վահատակները և
Վարարիտները այսպանէն զկնի՝ մեր
Եկեղեցին դարձեալ ձեր սրբոց տօնե-
րը կը կատարէ անվրդով ներողամը-
տութեամբ : Ձեր բարդած հերետի-
կոսութեանց համար լսեցէք Վերսէս
Շնորհաւոյ գեղեցիկ խօսքը, զոր
գրած է առ Կայսրն ձեր Կիւս — Սա-
նուէլ, այդպիսի յունական առաապե-
լութանութեանց դէմ. « Օ՛ի թէ տա-
կաւին ի խաւարի տգիտութեան նըս-
տէպք՝ որպէս ի կռապաշտութեանն,
չէր հնար այսպիսում ծիծաղական ա-
ւանդից հաւանել թող թէ այժմուս՝
մինչ լցեալ է երկիր ամենայն գիտու-

Թեամբ Տեառն և լոյսն իմաստութեան
ծաղեալ է յաշխարհս ⁽¹⁾ :

Այս խօսքը գրուելէն զկնի՝ 700
տարիներ անցած են , բայց կարող ենք
տեսլ արդեօք՝ թէ տատուած գիտութեան
և իմաստութեան լոյսը ծաղ-
գած է այն Յայնքերուն համար , որոնք
նչ միայն Սանուէլ կոչուեալ ժա-
մանակ յուղուած առտապելներուն
կը հաւանին , այլ և հիներու վերայ
նոր առաքելներ բարդելով՝ և բա-
րուրանաց վերայ բարուրանքներ դի-
ղելով , Հայս հոգեւոր կեանքը , խիղ-
ճը և կրօնքը ծաղրելով՝ անսովորաբար
կը հրատարակեն այս ամենը ի լուր
աշխարհի :

Օրագած չէ արեգակն կուրին
համար , ծաղած չէ և լուսարանի
լոյսը մոլեկրօնին համար , վասն զի
երկուքն եւս աչք չունին տեսնելու :

Հ Ի Ն Ե Ի Ն Ո Ր

Ե Ր Ո Ւ Ս Ա Ղ Է Մ

(Հարունակութիւն , տես թիւ 4 :)

Ինչպէս որ Լըռուսաղէմ քաղաքի
մէջ կրօնի զարդացման պատմութիւ-
նը ամենահին ժամանակներէ սկսած
իւր ազգի ազգի գրութեամբ , իբրև
ժամանակագրքի մը մէջ նշանակուած
մեր առաջ գրուած է , նոյնպէս և նո-
րա ապագայ ընթացքը սորա մէջ կը
նշանակուի : Ինչպէս որ Պաղեստինը
այն կեդրոնն էր , ուստի կրօնական ծա-
ռագայթները բոլոր աշխարհի վրայ կը
ցոլանային , և ուր այժմ կրկին կը վե-
րադառնան ու կը միաւորին , այսպէս
ևս պէտք է որ սա այն կեդրոնը լինի ,

ուր ապագայի խնդիրը պիտի լուծուի :
Օւնաղան կրօններ են , որոնք աշխար-
հը տակէն ի վեր կը շարժեն , կը գրգ-
ռեն , իւր ծղկնիէն կը հանեն , կը բա-
ժանեն ու կը միաւորեն , մէկ խօս-
քով , ժողովրդոց կենաց խնդիրը կը
կազմեն : Այս կրօններէն իւրաքան-
չիւրն ևս ցոյց կուտան իրենց ազդե-
ցութիւնը և զօրութիւնը՝ թէ մարդն
ինչ կատարելութեան կարող է հաս-
նիլ : Բայց եղածները տակաւին պատ-
գամաբերներ են , պատրաստութեան
կարողութիւններ են , որոնք ճանապարհը
կը յարգարեն , քարերը կը մաքրեն ,
խոշ և խութ կը հարթեն և նոր աշ-
խարհի պատրաստութիւն կը տեսնեն :
Չէ որ գրուած է . « Հին աշխարհը
կը կործանուի և նորա աւերակներու
վրայ նորը՝ երկնային Լըռուսաղէմը կը
բարձրանայ ու ընտրելոց նիստը պիտա-
նինքնու և արժանաւորներու ձեռքը
կ'անցնի » : Եւ միթէ չէ՞ք տեսներ , որ
սոյն խոստացեալ Լըռուսաղէմն արդէն
կըսկսի նոր քաղաքակիրթ կեանքով
կերպարանափոխիլ : Հին ձեռքը ամեն
տեղ կը քանդուին և տիեզերական
ճարտարապետի գաղափարներուն նա-
յելով՝ անհնարին է նոյն մարգարէա-
կան խօսքերու իրագործիլն ուրանալ :

Սակայն միայն գաղափարներն չեն
որ՝ մեզ կ'աւետեն , այլ նոյն իսկ բոլոր
աշխարհի ներկայ դրութիւնը և մա-
նաւանդ քաղաքակրթեալ մարդկու-
թեան անդադար կանոնաւորուող ըն-
կերական վիճակը ամեն բան պարզ
ցոյց կուտայ մեզ :

Լըռուսաղէմը , սէրը , միութիւնը
կարող են միայն տիեզերական ընդ-
հանուր խաղաղութիւն բերել , որ նոր
Լըռուսաղէմի հետ պիտի գայ : Չէ որ
գրուած է . « Իսկ զիս սնուցիր , դու
զիս խնամեցիր , դու ինձ սէր ցոյց
տուիր , ուստի պիտի մահես յաւիտե-

(1) Ներսէս Հնորհ . Ընդհանր . երես 154 :